

Uvod

Kad razmišljam o djetinjstvu, u sjećanje mi dolaze dvije uspomene – bakin miris na pšenicu i miris lavande. Baka, Marta Kurobasa, bila je krhka, uvijek u bijeloj košulji i crnoj suknji. Bijeli rubac obrubljavao joj je glavu i skrivao pletenice. Sjedila bi šutke i neumorno plela bječve ili gledala modri spokoj Jadrana, priobalne otoke, bijela jedra što ih nadimlje vjetar. Njezine šutnje zborahu o dalekom i posve drukčijem svijetu od onoga u kojem smo živjeli moja braća i ja. Kad bi je upitali koliko ima djece, odgovarala bi: »Šestoro djece i četiri anđela. Bog mi ih je dao i brzo oduzeo. Četvero ih je sretno na nebu«.

Uvijek je rado govorila o mojemu ocu. Rođenje prvoga djeteta ostavilo je u njoj neizbrisiv trag, i rado je ponavljala svaku pojedinost jednostavnim pučkim jezikom Otavica, dalmatinskog mjestašca za Dinarom.

Obitelj Kurobasa, obitelj moje bake, podrijetlom je vjerojatno iz karpatskog područja, ali kad je 1863. Marta rođena, obitelj je već dugo živjela u dalmatinskim Otavicama koje su tada bile dio Austro-Ugarske Monarhije. Marta se udala 1881., kad joj je bilo osamnaest godina, za Matu Meštrovića, udovca sumještana, koji je od nje bio dvanaest godina stariji. Mate je imao kćer iz prvog braka, a šira obitelj Meštrović tada je brojila tridesetak članova.

Meštrovići su bili sve samo ne imućni. Škrto je tlo za dalmatinski kraj značilo vječno siromaštvo. Tijekom stoljeća pod mletačkom vlašću Dalmacija je ostala bez većeg dijela svojih šuma, a ništa bolje nije bilo ni pod Habsburzima, u čijem se posjedu Dalmacija našla nakon Bečkog kongresa 1815. Budući da se stanovništvo Dalmacije nije moglo prehraniti, mnogi su odlazili trbuhom za kruhom, te ih je većina u drugoj polovici 19. stoljeća otputovala u Sjevernu i Južnu Ameriku, ostavivši za sobom napuštene otoke. Neki su se otputili bliže, prema carskom Beču, ili još bliže, do Slavonije koja je ravnica bogatim žitaricama i stokom privlačila obitelji u potrazi za poslom. Dalmatinci su se ubrzo navikli na ljetnu prašinu, na kiše od kojih se ujesen nije moglo kretati drumovima, i snijeg koji ih je zametao zimi. Potreba za radnom snagom bila je stalna

jer su Slavonci ograničili veličinu svojih obitelji kako bi nasljedstvo dijelilo što manje nasljednika. Katolička crkva, kojoj su uglavnom pripadali, uzalud je rogoborila protiv takozvane bijele kuge, kontracepcije. Tako su slavonske obitelji morale unajmljivati doseljeničku radnu snagu za obradu zemlje. O Dalmatincima su govorili kao o »nesretnicima koji s padina ubiru više kamenja negoli plodova, i imaju mnogo djece koja će naslijediti samo žuljeve njihovih ruku«.

Marta Kurobasa, majka Ivana Meštrovića

One godine kad se Marta udala, njezin je svekar kao glava kuće odlučio da se Mate i njegova mlada supruga s ostalim nadničarima iz sela odsele u plodne slavonske ravnice. Otišli su u Vrpolje gdje su godinu i pol živjeli u napuštenom željezničkom vagonu kao i mnogi drugi sezonski radnici. Žene su radile u polju dok su muškarci gradili prugu. Marti je zbog krhke građe dodijeljen manje naporan posao na vezivanju snopova žita.

Vrpolje je tada bilo tek mjesto udaljeno nekoliko kilometara od Vukovara. Danas je uvelike razrušeno nakon razorne opsade jugoslavenske vojske u jesen 1991., koja je trajala više od stotinu dana.

Vukovar je tada bio dražestan grad krivudavih žuto-smeđih baroknih uličica kojim je dominirao dvorac obitelji Eltz na obali Dunava.

Za svetkovine Uznesenja 15. kolovoza 1883. nebo je bilo sivo. Mještani su se na svetak trebali odmarati, ali za poljodjelce koji su žurili da požanju usjeve nije bilo predaha. Marta Meštrović, tada u visokom stupnju trudnoće, poslala je s njima. Ali čim se našla na polju, počeli su trudovi. Poljodjelci su u zemlji iskopali jamu, postavili je lišćem, slamom i krpama, te su se svi odmakli nekoliko koraka iz poštovanja prema Martinoj čednosti. Nastojeći potisnuti bolne jauke, povila je koljena, čučnula i sama

samcata rodila dijete koje je položila u malu jamu, a žene su pritrčale te prerezale i svezale pupkovinu. Posteljicu su uzele da njome nahrane jalovu kravu.

Sve se to zbilo u polju, u gotovo posvemašnjoj tami što je najavljivala oluju. Ali Marta Meštrović se kasnije prisjećala kako je dijete zaplakalo, a sunce se probilo i na nekoliko trenutaka obasjalo ravnicu. Onako natopljena krvlju i znojem bila je uvjerenjena da su sunčeve zrake dobar znak. Žene su oprale i uvile novorođenče u svoje rupce, a majci pozajmile pod-suknje kao plahte.

Kad se vratila u selo Marta je u naručju nosila sina. Vrpoljske su žene jatimice pohrlile u posjet s gustom pilećom juhom da se Marti povrati snaga, i s gušćim perjem da načine jastuk i meku perinu za novorođenče, a muškarci su otvorili vino nazdravljajući ocu, ostavljajući ponešto od vina i za obred krštenja.

Zbog običaja da se prvorođenom djetetu daje ime djeda po ocu, nazvali su ga Ivan, kako se zove i svetac zaštitnik vrpolske crkve u kojoj su Marta i Mate 16. kolovoza krstili sina. U župnu su matičnu knjigu ubilježena imena novorođenog, njegovih roditelja, kumova i svećenika koji je krstio dječacića. Kućna adresa para Meštrović bila je jednostavna: pisalo je »na cesti za župu Gradac«, što je bio predio Otavica.

Marta je Meštrović od onoga dana u polju ostala u uvjerenju da je njezin sin kojeg je tamo donijela na svijet predodređen za uspjeh. Skupljala je predviđanja i predskazanja koja su vodila u tom smjeru i pohranila ih za budućnost. U starosti je uživala prepričavati unucima kako je neka neugledna Ciganka jednom prilikom došla na njihov prag, kad je Ivanu bilo tek nekoliko tjedana, te zbunjenu i uznemirenu majku uvjerala da djetetove ruke kriju dragocjen dar. Prisjećala se da je žena rekla: »Vrata crkava i palača bit će mu zbog tog dara otvorena.« Kasnije je unuci povjerila da je jedva čekala dan kad će taj dar izaći na vidjelo.

Ivan Meštrović je u potpunosti uzvraćao ljubav koja mu je pružana od rođenja. Čim je počeo zarađivati, pobrinuo se za svoju majku podigavši joj 1912. veličanstvenu kuću u dolu, u tada popularnom secesijskom stilu. Kad je kuća postala pretijesna za sve članove obitelji koji su se u nju uselili, preselio je majku u Drniš k njezinoj sestri Kati, udovici bez djece. Majčine zadnje godine života nisu uvijek bile lagodne jer se naslušala pritužbi rodbine i obiteljskih prepirki. Vrijedalo ju je što su rođaci, za koje se

zauzimala dajući im novac, često pokazivali da kiparstvo smatraju samo unosnim hobijem koji je, eto, Ivanove džepove punio zlatom.

Marta Meštrović umrla je 12. ožujka 1941. Mi, njezina unučad, pamtimo neobičnu tišinu koja je vladala u našem zagrebačkom domu kad su se tog dana otvorila vrata u Mletačkoj 8¹. Otac je stajao u predvorju, sam, nama okrenut leđima, oslonjen na dugu mramornu ploču koja mu je često služila kao radni stol, zagledan u brončano raspelo na zidu. Stajala sam šutke sve dok me nije primijetio i sagnuo se da me poljubi obraza vlažna od suza. Uskoro je obitelj otišla u drnišku vilu, šest kilometara od Otavica, gdje je navrh brda izgradio crkvu posvećenu Presvetom Otkupitelju.

Obitelj je krenula vlakom iz Zagreba, djeca u pratnji guvernante koja nas je tjerala da nosimo rukavice koje smo smjeli skinuti samo pri jelu. Sprovod je bio strogo tradicionalan. Samo su žene plakale. Neke su bile plaćene narikače koje nisu pustile ni suze, ali su narikale i jaukale stvarajući nelagodu kod onih nenaviklih na taj zvuk.

Lijes su nosili Martini unuci, odjeveni u dalmatinske narodne nošnje. Kasnije, za izdašnim obrokom u obiteljskom domu, razgovor je skrenuo na portrete koji su ukrašavali brončana vrata kapele. Bila su to dvokrilna vrata koja je Ivan izradio, a u njih su bili urezani reljefi članova obitelji Meštrović u ukrasnim okvirima. Na vrhu su stajali njegovi roditelji, licem u lice. Ispod njih drugi članovi obitelji, sve do njegove djece. Nakon sprovoda obitelj se spremala za put u Split. Za nas djecu bila je to radosna vijest. Split je značio slobodu, sunce i proljetnu ljepotu Sredozemlja. U našem kupeu moj je stariji brat Tvrtko igrao šah sa stricem Petrom, dok je mlađi brat Mate spavao glave oslonjene na haljinu moje starije sestre. Jedino Matina portreta nije bilo na vratima kapele u Otavicama: bio je djetešce kad je kapele sagrađena.

Dok je vlak štopotao sve dalje, nitko nije ni pomišljao da se dugo nakon toga nećemo vratiti u Zagreb, pa ni u Hrvatsku. Rat koji je od rujna 1939. harao Europom ubrzo će izbiti i u Jugoslaviji i sve naše živote obilježiti bolom i tragedijom.

M. M.

¹ Adresa u Zagrebu gdje sam rođena; sada sjedište »Fundacije Ivana Meštrovića«.